

İPEK YOLU KAVŞAĞININ ÖLÜMSÜZLÜK ESERLERİ'NDEN SÜMERLERE**Muazzez İlmiye ÇİĞ***

Bu yaz bana gönderilen kitapların hepsi değerli ama bunların içinde en önemlisi ve değerlisi Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ tarafından yazılan *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri* kitabı. Kitap, Atatürk Üniversitesi ile Pekin Üniversitesi arasında yapılan bir proje kapsamındaki çalışmaları içermektedir. Eser, Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içindeki özerk bölgelerdeki Gök Türk Kağanlığı ve Ötüken Uygur Kağanlığı dönemlerinde Çin - Türk ilişkilerini ve İpek Yolu kavşağında bulunan çeşitli yapılar, mezarlar, mezarlıklar, yazılı resimli dikili taşlar, resimli kayalar, heykeller, günlük kullanılan eşyalar, süs eşyaları ve yazılı eserleri kapsamaktadır. Bunların hepsi Türk uygarlığını yansıtmaya bakımından çok önemli. Biz yazılı belge olarak yalnız Orhun kitabelerini biliyorduk. Bu kitapta, Çin sınırları içinde 30 kadar dikili mezar taşından söz ediliyor. Ayrıca bugünkü Uygur Özerk Bölgesi sınırları içinde yer alan coğrafyada Türklerin hem kendi dillerini, hem kendi yazılarını, hem de ilişkileri olan Çinliler, Hintliler, İranlılar, Soğdlar, Tibetliler gibi milletlerin dillerini ve alfabelerini kullanarak birçok yazılı belge ve kitap meydana getirdiğini öğreniyoruz. Bunların bir kısmı orijinal yerlerinde, bir kısmı da müzelerde imiş. Uygur Özerk Bölgesi'nde bulunan yazılı eserler şöyle sınıflandırılmış:

- (Kök)türk harfli eserler,
- Yabancı dilde ve alfabede yazılmış eserler,
- Uygur alfabesiyle yazılmış eserler - (Kök)türk yazısı ile kâğıda yazılmış belgeler ve kitaplar. Bu yazıtların bir kısmı, Türk kağanlarına, kumandanlarına, beylerine, bir kısmı da halka aittir.
- Türklerle ilgili Çince yazılı belgeler - Uygur yazısı ile çeşitli dinlere ait yazılar,
- (Kök)türk harfli yazıtlar: dikili taşlar, kayalar, heykeller, taş balballar, günlük eşya olan kaplar, kadehler, kılıçlar, kamalar, kemik ve ağaç eşya, süs eşyası.
- Bütün bunlar gösteriyor ki, Türkler içinde herkes yazı yazmasını ve okumasını biliyordu.

* Sümerolog; Araştırmacı, yazar.

Bu yazıtlar genellikle yol kenarlarına, akarsu kenarlarına herkesin görebileceği yerlere konulmuş. Ayrıca tapınaklarda ve mağaralarda da var bu yazılar. Bu mağaraların çoğu Uygur döneminden kalma.

Türklerin inanışına göre mağaralar sonsuz huzura kavuşabilmek, Tanrı'ya ulaşabilmek için, Tanrı'nın insanlara lütfettiği en gizli yerlermiş. Peygamberlerin, kamların düşünceye daldıkları gibi olağanüstü güce sahip insanlar da buralarda Tanrı ile iletişime giriyorlarmış. Uygur Özerk Bölgesi'ndeki mağaralarda hem Türk boylarının, hem de oralarda yaşayan halkların yaşayış ve inanışlarından izler bulunuyormuş. Bu mağaralar çeşitli dinlerin öğretildiği yerler. Buralar, din adamlarının ve öğrencilerinin hem eğitim ve öğretim gördükleri, hem de çeşitli çağlara ait din ve ahlakla ilgili eserlerin yazılıp okunduğu, toplumu yönlendirecek insanların yetiştirildiği, müzik, resim, heykeltıraşlık gibi sanat eserlerinin meydana getirildiği yerlermiş. Mağaraların içinde her öğrenci için bir oda varmış, duvarlarına resimler yapılmış, yazılar yazılmış.

Bu yerlerde birçok tapınak harabesi yanında yaşayan camileri, en eski Türk sözlüğünü (*Divanü Lügat'it-Türk'ü*) yazan Kâşgarlı Mahmut'un ve *Kutadgu Bilig*'in yazarı Has Hacıp'in türbelerini de görüyoruz kitapta.

ALYILMAZ'ın kitapta verdiği bilgilere göre eski Türklerde soylu kimselerin üç ayrı mezarı olurmuş. Birincisi ölenin cesedinin ve ona ait eşyanın saklandığı mezarlar. Bunlar yüksek tepelerde, erişilmesi güç yerlerde yapılıyor. İkincisi ölen kişinin mezarını aratmamak için yapılan sahte mezar. Üçüncüsü ölen kişinin adını yaşatmak, ona saygı göstermek, asıl mezarı gizli tutmak için yapılan mezar. Bu mezarlar sunak masası şeklinde dikdörtgen taşlar (sanduka taşları). Bunlar işlemeli, yazılı oluyor. Bazılarında ölüye ait eşya da bulunuyor.

Benim için en ilginç olan buluntulardan biri de, Türklerin göçebe olmadıklarını kanıtlayan şehir kalıntıları. Bu kalıntılar içinde yıkılmış saraylar, surlar, evler, sokaklar ve künklerden oluşan suyolları, kullanım eşyası bulunuyor. Bunlar Türklerin ne kadar uygarca yaşadıklarını göstermektedir. Kitabın en büyük kısmını kayalar, heykeller üzerinde, orada burada bulunan yazılı belgeler hakkındaki yazılar oluşturuyor. Önce yazılı taşın haritada bulunduğu yer, yazının yazıldığı yerin fotoğrafı, yazının tıpkı kopyası, okunuşu, dilimizdeki anlamı veriliyor. Daha sonra geçen, kelimelerin, isimlerin çeşitli metinlerle karşılaştırılmaları verilip onlarla ilgili tarihsel olaylar anlatılıyor. İki, üç kelimelik bir metin için 30- 40 sayfalık açıklama tutuyor. Bunlardan birkaç örnek vereyim:

- (*Benim adım*) *yemiş tutuktur*. Bu yazı hakkında tam 38 sayfalık bir yazı var.
- (*Benim adım*) *yorçı(dır)* (*bu yazı da benim*) *yazımdır*. Buna ait yazı 14 sayfa.

• *Çabış Tigin'in oğlu, Han Tutuk(un) yeğeni, Böğü Bilge Tengri Han(in) küçük kardeşi Karı Çor Tigin.* Bunun açıklaması da 65 sayfa.

• *Ben kutlu prenses bunu yazdım kutlu olsun!* Bunun için 19 sayfa yazı.

• *Ben Yilig Çor, kız kardeşim prensesim mutluluğun.* Bunun için de 27 sayfalık yazı.

Böylece 26 kitabe okunup çözümlenmiş ve sayfalarla eleştirileri yapılmış.

Kitapta Sümerlilerin kültürü ile Türk kültürü arasında bağlantılar buldum:

1. Sümer heykellerinde eller göğüste bir kap tutar hâlde gösterilmiş. Türk heykellerinde de eller bir kabı, su kabını göğüste tutar şekilde yapılmış. Türklerde buna Bengü su kabı deniyormuş. Bu egemenliği, gücü, kut ve mutluluğu ifade ediyormuş. Bir yerde de bunun antlaşmanın simgesi antlaşma kabı olduğunu okumuştum. Sümer'de bunun ne olduğunu bildiren bir yazı yok. Demek ki, bu aynı kökten süren bir gelenek.

2. Astana Mezarlığı ile Ur Kral Mezarları yanındaki halka ait mezarlar. Her ikisi de 1000 kadar, çeşitli zamanlara ait mezarlar. Mezarlar genellikle oda şeklinde, içinde ölümlere ait çeşitli eşyalar bulunuyor.

3. Türklerde umay kuşu göklerde Tanrı Dağları'nın bulunduğu yerlerde yaşar. Tanrı'nın elçisidir. O bereket, şans taşıyor, koruyuculuğu var. Bu hayali bir kuş. Özbekistan Devleti'nin armasında umay kuşu bulunuyor. Sümer'in Anzu = Imdigud kuşu da aynı. Yükseklerde yaşıyor, Tanrı elçisi, insanlara yardım ediyor, kaderleri belirliyor. Kanatlarını açtığı zaman gökyüzünü kaplıyor.¹

4. Dağ keçisi teke Türklerde dayanıklılığı, cesareti ile önceleri yalnız kağanı simgelerken daha sonraki dönemde kağana bağlılığı da simgeliyormuş.

Sümer'de dağ olmadığı hâlde mühürlerde, çeşitli yerlerde dağ keçisinin resmini yapmaları geldikleri yerin kültürünü sürdürdüklerini göstermez mi?

5. Türklerde güneş dişi, ay erkek; Sümer'de de güneş dişi, ay erkek olarak tanımlanıyor.

6. Türkler adak adayarak taşları bir yere yığıyorlar ve etrafında dua edip dönüyorlarmış. Bu tepcelere oboo diyorlarmış. Bazen bu tepenin orta yerine bir ağaç dalı dikiyorlar ve onun üzerine adak olarak bez bağlıyorlarmış. Bunu okuyunca hemen Sümerlilerin bir efsanesi geldi aklıma:

¹ Bu kuşun Türk mitolojisi ile büyük ilgisi için bk. Muazzez İlmiye Çığ, *Sümerliler Türklerin Bir Koludur, Sümer Türk Kültür Bağları*. Kaynak Yayınları.

Tanrı Enlil'in oğlu savaşçı Tanrı Ninurta şarur ve şarguz adlı silahları ve 50 başlı gürzü ile Kur denilen yer altı ülkesindeki korkunç hastalık cini asakku ile savaşa gidiyor. Bu savaşta birçok taş cinsleri ona yardım eder, savaşı kazanır, ama yer altı suları fıskırır yukarı. Tanrı savaşta ona yardım eden taşları toplayarak suların önüne bir dağ gibi yığıyor, böylece sular tutuluyor. Taşan suları da Dicle Nehri'ne yönlendiriyor ve onunla ülkeye bolluk ve bereket geliyor. Tanrı'nın annesi Tanrıça Ninmah oğlunu özlemiş, hem de savaşı kazandığı için onu kutlamak ister ve uzun bir yolculuktan sonra oğlunun yanına gider. Oğlu buna çok sevinir ve kendisine yardım eden taşlardan yaptığı dağı, annesine armağan eder, annesine de dağın hanımı anlamına gelen Ninhursag adını verir. Bu dağa da annesine yarayacak her ürünü vermesini söyler. "Dağın tepesi çiçekler yetiştirsin, sana bal ve şarap hazırlasın, üstünde senin için sedir, servi, çınar, şimşir, ılgın yetiştirsin" der. Dağ aynı zamanda tanrıçaya altın, gümüş, bakır gibi madenleri, her türlü güzel kokulu bitki ve meyveyi, ayrıca her cins hayvanı da² verir. İşte o günden sonra dağlar kutsal, taşlardan yapılan tepeler kutsal olmuştur Sümer'de.

Bu efsanedeki taşlardan yapılan dağ ile Türk "oboo"ları ne kadar uyuyor. Bu olay Tanrılarla ilgili olduğundan kutsal sayılmış. Bu inanışın, birbirinden çok uzak ve arada binlerce yıl zaman farkı olan iki milletten biri diğerini etkiledi denemez. Bunun aynı kökten çıktığı ve binlerce yıldan beri Türklerde sürdüğü, onların aynı kökten geldiğini ve Türklerin tarihinin ne kadar eskilere dayandığını kanıtlamaz mı? Ayrıca taş tepenin ortasına dikilen adak ağacı da hem Sümerlilerde hem de Türklerde varlığına inanılan yerin dibinden göğün içine kadar uzanan hayat ağacını da simgeliyor.

7. Türkler oboo olayının çok eski Tengri dininden geldiğini söylüyorlarmış. Tengiri, tangara, tengere, tenger. Tanrı kelimeleri Sümer'de Tanrı ve gök anlamına gelen dingir kelimesinden gelmektedir. Aklımda kaldığına göre yabancı bir tarihçi "Türk diline ait bilinen en eski kelime MÖ üçüncü yüzyıla kadar süren tengri kelimesidir" diye yazmış. Hâlbuki şimdi onun binlerce yıl önceye kadar uzandığını görüyoruz.

8. Bu kitapta mezar ziyaretine gitmemizin nedenini de öğreniyoruz. Türklerde atalar, kağanlar öldüklerinde kut (= bir tür güç) ile gidermiş. Mezarına gidip ondan bu kut istenirmiş. Bir savaştan veya önemli bir işten önce ölen hakanın mezarına gidip kut istemek gelenekmiş. İslam'da mezara gidip Kuran okunur. Aslında Kuran'da ölü için Kuran okunacak diye hiçbir ayet yok. Demek mezar ziyaretinin aslı da Türklerden.

Kitap hakkındaki yazıyı burada bitiriyorum. Tanıtmak için yeterli bilgi verdim kanısındayım. Kitabın yazarı Sayın Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ'a ne kadar teşekkür etsek

² Muazzez İlmiye ÇİĞ, *Sümerliler Türklerin Bir Koludur, Sümer Türk Kültür Bağları*. Kaynak Yayınları, s. 78.

azdır. Kitabı yazan ellerine ve aklına, eserler bulmak için giden ayaklarına, onları gören gözlerine binlerce sağlık! Çok yaşa! Batı'nın dediği gibi Türk kültürünün dünkü kültür olmadığını, kökünün binlerce yıl önceye dayandığını görüyoruz. Bizi bize öğretecek yeni eserleri bekleyerek...